

Izv. prof. dr. sc. Azem Kožar
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

BOSANSKOHERCEGOVAČKE VALIJE U ZADNJEM DESETLJEĆU OSMANSKE UPRAVE

Uvodne napomene

Na ukupne prilike u Bosanskom vilajetu¹ u posljednjem desetljeću osmanske uprave (1868. – 1878.) utjecalo je više faktora vanjske i unutarnje prirode, a koji su, razumljivo, u izravnoj ili neizravnoj međuzavisnosti.

Bosanski vilajet sastavni je dio Osmanskog Carstva, opadajuće sile koja poduzima brojne reforme u nastojanju da prevlada unutarnje slabosti jedne teokratske države i transformira se u građansko društvo europskoga tipa. Mnoge od tih transformacija imale su specifičan tijek na prostoru Bosanskog vilajeta i uglavnom su uobličene donošenjem *Vilajetskog ustava* 1865. godine.² Zahvaljujući, između ostalog, i osobnim sposobnostima valije

¹ Đorđe Pejanović, *Stanovništvo Bosne i Hercegovine*, Beograd, 1955, str. 28. - 29; Galib Šljivo, *Naseljavanje muslimanskih prognanika (muhadžira) iz Kneževine Srbije u Zvornički kajmakluk 1863. godine*, Prilozi Instituta za istoriju Sarajevo, br. 30, Sarajevo, 2001, str. 89. - 116. Prema popisu stanovništva iz 1851/52. godine u Bosanskom ejaletu (od 1865. Bosanski vilajet) živjelo je 916.000 stanovnika od kojih je prema konfesionalnoj pripadnosti bilo oko 400.000 pravoslavnih, oko 328.000 muslimana, oko 178.000 katolika i oko 10.000 ostalih. I pored brojnih migracija izazvanih bunama i ustancima kao i doseljavanjem prognanog muslimanskog stanovništva iz srbijanskih gradova (1862. - 1867.) omjeri u konfesionalnoj strukturi stanovništva nisu se bitnije mijenjali do kraja osmanske vladavine.

² Carski ferman od 13. 5. 1865. godine o pretvaranju Bosanskog ejaleta u Bosanski vilajet, stigao je u Sarajevo 10. 6. 1865. godine kada je i objavljen (pročitani) stanovništvu. Njime je naređeno da se u Bosni primijeni nova uredba o organizaciji Vilajeta. U popratnom aktu naglašena je potreba osnivanja tiskare u kojoj bi se tiskale službene novine (radi objavljivanja službenih dokumenata uprave: zakoni, uredbi i drugi propisi, postavljena i razriješenja, zatim objavljivale najvažnije vijesti iz zemlje i inozemstva, tiskale školske i druge knjige itd.). Prilikom primjene nove uredbi usvojene su promjene što ih je od 1861. do 1863. godine u Bosni proveo Dževdet-paša i učinjene određene upravne promjene: Bosanski ejalet preimenovan je u Bosanski vilajet kojim

Šerifa Osman-paše (1861. – 1869.) ta je pokrajina Carstva doživjela napredak ne samo na administrativnom, već i na privrednom, ekonomskom i kulturno-obrazovnom planu. Naime, Bosanski vilajet po prvi je put, i po mjeri građanskoga društva u izgradnji, postao pravno uređena administrativna cjelina, s jasno perfekuiranim nositeljima vlasti svih razina. Vilajetom je upravljao valija (generalni guverner) kao Portin namjesnik sa svojim pomoćnikom, upravnikom financija (defterdarom), generalnim tajnikom vilajetske uprave (mektubdžijom). Uz navedene funkcije, u upravi vilajeta sudjelovala su i četiri načelnika (za vanjske poslove, poljoprivredu i trgovinu, prosvjetu i javne radove), upravnik katastra, upravnik vakufa, referent za statistiku i komandir žandarmerije. Najviši organ uprave bilo je Upravno vijeće (Idare Medžlis), sastavljeno od po četiri izabrana i četiri (u početku šest) virilnih članova, od kojih je polovica bila iz reda muslimana, a polovica iz reda kršćana. Funkciju vilajetske skupštine imalo je Opće vilajetsko vijeće (Medžlisi umumii vilayet) sastavljeno od po četiri poslanika iz svakog od sedam sandžaka (po dva muslimana i dva nemuslimana).

U sedam sandžaka (sarajevski, hercegovački, travnički, banjalučki, bihački, zvornički i novopazarski) najviši organ vlasti bilo je upravno vijeće (Medžlisi idarei liva), na čelu s mutesarifom kao njegovim izvršnim organom. Mutesarifi su imenovani sultanskim beratom. I ova vijeća sastojala su se od virilnih i izbornih članova, od kojih su polovica bili muslimani, a druga polovica nemuslimani. Slična organizacija postojala je i u kazama (Upravno vijeće, muteselim itd.). Upravna vijeća postojala su i u nahijama, dok su u seoskim općinama postojala seoska vijeća (na čelu s muhtarom za muslimanske i kadžobašom ili knezom za nemuslimanske općine). Opća je karakteristika vijeća svih razina (od seoske općine do središnje vilajetske uprave) da su u svoj rad uključivala duhovnike, te da su članovi birani na osnovi imovinskog cenzusa i vjerske pripadnosti. I pored toga što su u rad vijeća uključivali i nemuslimane, u njima je ipak bila osigurana muslimanska većina.³

upravlja valija (u pravilu civilni namjesnik) sa širokim krugom ovlasti. Valija je predsjednik Vilajetske uprave (Medžlisi idarei vilayet) i najviši je organ civilne uprave u Vilajetu. Više o reorganizaciji vilajeta i nadležnostima pojedinih organa vilajetske uprave i nižih upravnih instancija, vidjeti: Ahmed Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Sarajevo, 1983, str. 83. - 175.

³ A. Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta*, isto. Ibrahim Tepić, *Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine*, u knjizi *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 1998, str. 203. - 204.

Bosanske valije (1868. – 1878.)

Na čelu vilajeta nalazili su se valije. Nekad su oni bili i civilni i vojni zapovjednici; ipak, u drugoj polovini XIX. stoljeća te dvije funkcije bile su razdvojene, pa i u Bosanskom vilajetu u pravilu, i još češće prema ustaljenoj praksi, sve valije, i najviši dostojanstvenici postavljeni su svake godine i o tome je izdavan tevdžihat. Nerijetko se događalo da u nekom ejaletu ili visokom državnom mjestu ista osoba bude postavljena i sljedeću ili narednih godina. Izuzetak su bile osobe poput Šerifa Osman-paše koje su se duže vremena zadržale na svom položaju. To se posebno uočava u valija postavljenih nakon Šerifa Osman-paše.

Prema ustaljenoj praksi u osmanskoj državi, namjesnike provincija (pašaluka, ejaleta, vilajeta) postavljala je središnja vlada – Uzvišena Porta, a smjenjivala ih je uglavnom zbog triju razloga: smjenjivanjem, rasporedom na istu ili drugu dužnost u istoj ili nekoj drugoj provinciji, te uklanjanjem iz državnih poslova. U stabilnijim vremenskim razdobljima promjene su namjesnika bile rjeđe. Dinamizacija tanzimatskih reformi bitno je utjecala na odnose središnje i provincijskih uprava. Međutim, stvarni razlozi za mnoge od tih smjena namjesnika u provincijama, pa i u Bosanskom vilajetu, nisu posve jasni, tako da se stječe dojam da su neke od smjena bile i kontraproduktivne za ukupne odnose u provinciji a time i u Carstvu. Ipak, ostanimo na stajalištu da je osnovni razlog takvu dojamu nedovoljna proučenost svakog konkretnog slučaja, ponajviše uslijed nedostatka (nepostojanje, nedostupnost i sl.) primarnih povijesnih vrela.⁴

Tijekom zadnjeg desetljeća osmanske vladavine u Bosanskom vilajetu namjesnikovalo je čak trinaest valija, u vremenski različitim, uglavnom kraćim razdobljima - od nekoliko mjeseci pa do nekoliko godina. Dužnost bosanskog valije obavljali su: Šerif Osman-paša (od 1861. do 1869.), zatim Safvet-paša (1869. - 1871.), Akif Mehmed-paša (1871.), Mehmed Asim-paša (1871. - 1872.), Mehmed Rašid-paša (1872.), Mustafa Asim-paša (1872. - 1873.), Mehmed Akif-paša - drugi put (1873. - 1874.), Derviš Ibrahim-paša (1874. - 1875.), Ahmed Hamdi-paša (1875.), Reuf-paša (1875. - 1876.), Ibrahim-paša (1876.), Mehmed Nazif-paša (1876. - 1877.).

⁴ Od posebna je značaja istaknuti činjenicu da je arhivski fond *Vilajetski arhiv*, u kojem se nalazilo preko 200.000 arhivskih dokumenata što su se pretežito odnosili na tri posljednja desetljeća osmanske uprave u Bosni i Hercegovini, uništen u požaru izazvanom zapaljivom granatom ispaljenom s položaja srpske vojske opkoljenog Sarajeva 17. svibnja 1992. godine (Lejla Gazić, *Stradanje Orijentalnog instituta u Sarajevu*, Glasnik arhiva i DAR BiH, br. 32, Sarajevo, 1993, str. 23. - 25).

Posljednji valija bio je Ahmed Mazhar-paša, koji je namjesničku dužnost obavljao od 18. svibnja 1877. do 28. srpnja 1878. godine.⁵

Šerif Osman-paša

Zbog zdravstvenih razloga opozvanog valiju Osman-pašu Šahinpašića zamijenio je Šerif Osman-paša, koji je prethodno uspješno obavljao dužnost muhafiza Beograda. U Sarajevo je stigao 17. veljače 1861. godine. Strani diplomati i njegovi bliski suradnici imali su vrlo pozitivno mišljenje o Šerifu Osman-paši kao čovjeku i upravitelju Vilajeta. Između ostalog doktor Köstchet (Kečet), valijin tumač za njemački jezik, njegovo je upravljanje Bosanskim vilajetom nazvao „sjajnim dobom”, uspoređujući toga valiju s francuskim kraljem Lujom XI.⁶

Valija Šerif Osman-paša imao je oko 60 godina, podebeo, dobroćudan, šepao je na jednu nogu uslijed ranjavanja puščanim metkom zbog čega je dobio nadimak Topal. Poznao je arapsku, perzijsku i tursku književnost, a bio je uspješan pisac djela na turskom jeziku. Koristio se francuskim i grčkim jezikom. Otac mu je bio kapudan-paša. Sve je to Osman-pašu činilo vrlo obrazovanim i sposobnim administratorom, između ostalog, i dobro upućenoga u politička zbivanja u Carstvu, Europi i Bosni.

U zagrebačkim „Narodnim novinama” o Šerifu Osman-paši 1865. godine objavljeno je sljedeće: *U Bosnu je došao iz Beograda. Bio je čovjek krupan, dobro sijed mogao bi da ima oko šezdeset godina, više srednjeg rasta i nosi bradu. Milorečiv, i u kretanjih, pogledih je dobrostiv, te rado je, koliko kome može, ugodnim se ukazati. Zato je naučio poprilično serbski, tako da može govoriti s narodom, a nekoliko je pohvatao i od francezkoga tako da ide u kazalište, koje ovdje konzuli igraju na francezkom jeziku. On živi u jelu po evropejsku, prilagođuje se običajem zapadnim, vozi se u karucah, ide u maskare i oblači se, kad konzuli maskerate prave i rado se sa konzultkinjama zabavlja.*⁷

Austrijski generalni konzul u Sarajevu, potpukovnik Jovanović, podrobno je izvijestio svoju vladu o ličnosti valije Šerifa Osman-paše. On između ostalog piše: *Osjećam se obaveznim da o njegovoj ekseleciji valiji Osman-paši, potvrdim mišljenje svih konzula u Sarajevu, da je ovaj velikodostojnik, osim svoje obimne rutine u državnim poslovima, prema hrišćanskom stanovništvu blagonaklon i ima najbolje namjere da uredi*

⁵ Salih Sidki Hadžihusejnović Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 2, Sarajevo, 1999, str. 1146. - 1297.

⁶ Josef Köstchet, *Osman Pascha der letzte grosse Wesier Bosniens, und seine Nachfolger*, Sarajevo, 1909, str. 1. - 3.

⁷ „Narodne novine“, br. 75, Zagreb, 1. travnja 1865, str. 3.

provincijsku administraciju i uvede mjere za opće dobro pokrajine. Svojim dosadašnjim radom stekao je pohvalno priznanje stranih kozula, i u svakom slučaju predstavlja izuzetak od uobičajenog kova osmanskih velikodostojnika.⁸

U vrijeme valije Šerifa Osman-paše, Bosanski je vilajet doživio krupne i pozitivne promjene: počevši od administrativnih (donošenje *Vilajetskog ustava* 1865. i njegova implementacija) i vojnih reformi (vojna reforma koju je proveo Dževdet ef.), preko privrednih (izgradnja mreže putova, unapređenje telefonskog prometa, unapređenje trgovine, obrtništva i sl.), do obrazovno-odgojnih (izgradnja školskih objekata, otvaranje novih škola i obuhvat sve većeg broja djece redovnim obrazovanjem, sve intezivnija sekularizacija nastave itd.) te kulturnih prilika (otvaranje Državne tiskare u Sarajevu, tiskanje prvih službenih glasila te pojava prvih novina itd.).⁹

O napretku što je u Bosanskom vilajetu postignut u vrijeme Šerifa Osman-paše izvještava i austrijski generalni konzul Soretić koji je u Sarajevo stigao 13. svibnja 1869. godine, nekoliko dana prije valijine smjene, a koji je prije 10 godina bio u Bosanskom vilajetu te je mogao usporediti prilike onda i sada. Soretić u izvješću između ostalog piše: *U protekloj deceniji došlo je do velikih promjena u spoljnom obliku života zemlje. Dok se ranije moglo s mukom saobraćati jedino brdskim stazama sada se, bar djelimično, protežu udobni drumovi. Dok ranije nije bilo drugih prevoznih sredstava osim bosanskih kola sa volovskom zapregom, koja su strahovito škripala, sada putevima u gradu i oko njega neprekidno idu moderna evropska kola, a iz susjedne Slavonije u pravcu Brod - Sarajevo idu duge kolone teretnih vozila. U Sarajevu su bijedne drvene kućerke nadvisivali samo minareti njihovih stotinu džamija, a bilo je nekoliko ružnih kasarni. Sada ovdje stoji jedna lijepa grčko-pravoslavna crkva ukrašena kupolom i tornjevima, dvije bolnice sagrađene po evropskom uzoru, a ima i nekoliko zgrada od masivnog kamena ili cigle.*¹⁰

I drugi izvori donose podatke o namjesnikovanju Šerifa Osman-paše, o njegovoj brizi za sve podanike Vilajeta i drugo. Tako fra Jako Baltić između ostalog o njemu piše: (...) *Osman-paša bijaše čovik nepristran, njeku jednakost među svim podanicima u svomu vladanju činjaše, mlogim*

⁸ Hans Hof und Staatsarchiv Wien, (dalje: HHStA W.), Politische Archiv (P. A.), XXXVIII, Generalni konzulat Sarajevo (GKS), K 157, potpukovnik Jovanović - grofu Rechbergu, Sarajevo 16. svibnja 1863.

⁹ Više o Šerifu Osman-paši, vidjeti u knjizi: Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1861-1869*, Orašje, 2005.

¹⁰ HHStA W, P. A., XXXVIII, GK Sarajevo, K 186, Soretić - Beustu, Sarajevo, 17. srpnja 1869. Berislav Gavranović, *Bosna i Hercegovina 1853-1870. godine*, Sarajevo, 1956, str. 335. - 339.

*krstajnim dade šume iskrčiti sebi, na sudu svjedočanstvo krstjana primalo se je pod njegovom vladom.*¹¹

Nakon što je svoje nadležnosti prenio na defterdara, koji ih je imao obavljati do dolaska novog valije, Šerif Osman-paša 25. svibnja 1869. krenuo je iz Sarajeva u Istanbul. Time je okončano, za ono vrijeme relativno dugo i veoma učinkovito, namjesnikovanje toga osmanskog velikodostojnika.

Safvet-paša

Novi valija mušir Safvet-paša stigao je u Sarajevo 23. lipnja 1869. godine u poprilično brojnoj pratnji koju su činili školovani ljudi. Od Brčkog do Sarajeva dopratio ga je mutesarif Zvorničkog sandžaka, Reuf-paša. Istoga dana priredio je prijam za konzularni zbor, a već sljedećeg dana, uzvratio im je posjet.

Safvet-paša imao je pedesetak godina. Završio je visoke vojne škole nakon čega je obavljao samo vojne dužnosti. Dužnost valije bila mu je prva civilna dužnost, mada je ona u tom razdoblju nerijetko obuhvaćala i dužnosti zapovjednika vojnih snaga u vilajetu. O njegovu obrazovanju i uopće radnim sposobnostima postoje kontroverzni zapisi: od onih da je imao „solidno obrazovanje, lijepo ponašanje i da je izvrsno vladao francuskim jezikom”¹² pa do onih „da je bio vojno slabo potkovano”, da je „natučao francuski jezik” te da „nikad ništa vrijednog nije uradio”.¹³ Međutim, svi dostupni nam izvještaji, slažu se pak u jednom: bio je veoma potkupljiv. O tome je dr. Köstchet, koji je u administraciji toga valije obavljao dužnost „tumača i sekretara za politička pitanja”, između ostalog zapisao: (...) *Da je bakšiš rado primao, to je bila javna tajna.*¹⁴ Isto tako austrougarski generalni konzul Soretić izvijestio je svoju vladu da je Safvet-paša, kao i svi osmanski

¹¹ Fra Jako Baltić, *Godišnjak od događaja crkvenih, svjetskih i promine vremena u Bosni 1754-1882*, Sarajevo, 1991, str. 260. - 261.

¹² HHStA W, P. A., XXXVIII, GK Sarajevo, K 186, Soretić - Beustu, Sarajevo, 26. lipnja 1869.

¹³ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 37.

¹⁴ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto. O toj osobini valije, dr. Köstchet je u citiranom djelu (str. 45. - 46.) donio i jedno konkretno svjedočanstvo. Naime, pet godina nakon opoziva Safvet-paše s dužnosti valije Köstchet je saznao od defterdara da je na jednom fiktivnom računu što se odnosio na gradnju vojnih objekata u Sutorini, za što je valija Safvet-paša zadužio dr. Köstcheta, upisan iznos od 18.000 pjastera na njegovo (Köstchetovo) ime. Novac s toga računa, što ga za prijam novca nije potpisao dr. Köstchet, valija je „strpao u svoj džep”; defterdar je imao zadatak to provjeriti.

činovnici, bio podmitljiv, ali i nesposoban upravljati velikim vilajetom kakav je Bosna.¹⁵

Od značajnijih rezultata Safvet-pašina službovanja u Bosni, izvori ističu doprinos u razvoju školstva, pokušaj učvršćenja položaja u Sutorini i nastojanja da se suzbije slavenofilsko propagandno i destruktivno djelovanje među pravoslavnim stanovništvom u Bosni.

U rečenom izvješću (od 23. listopada 1869.) ministru vanjskih poslova Beustu, konzul Soretić između ostalog o Safvet-paši konstatira: (...) *Ali je pomagao širenje škola. Tako je mostarskom biskupu osmanska vlada, upravo na njegov prijedlog, odobrila 30.000 pjastera za gradnju nove škole, kao i redovnu godišnju potporu od 15.000 pjastera za obnovu stare crkve. A prilikom ispita u sarajevskoj katoličkoj školi 17. 10. 1869. kojoj je prisustvovao sa državnim činovnicima, Safvet-paša je darovao 1.000 pjastera ,kako bi zagrijao katoličku omladinu za učenje'.*

Prema dogovorima sultana Abdula-Aziza i cara Franje Josipa u jesen 1869. godine, a u vezi s ustankom pravoslavnog stanovništva u Boki Kotorskoj protiv austrougarske vlasti, valija Safvet-paša dobio je zadatak da osmanske snage strogo kontroliraju granicu na tom dijelu kako ne bi došlo do pružanja pomoći ustanicima s prostora Vilajeta (tj. iz Hercegovine), te da se tolerira upad austrougarskih snaga u pograničnom dijelu na bosanski teritorij radi hvatanja sudionika u ustanku. Nakon sastanka s podčinjenim zapovjednicima u Trebinju, namjesnik je uz odobrenje središnjih vlasti uputio u Sutorinu vojne snage koje su imale zadatak na tom području učvrstiti svoje pozicije i tako taj prostor (Sutorinu i Kruševicu) čvršće vezati za Bosanski vilajet, što se i dogodilo.¹⁶

Francusko-pruski rat 1870/71. godine, pripajanje Rima Kraljevini Italiji i druge promjene, upućivale su na mogućnost promjena granica i u drugim područjima u Europi – posebno kada se radilo o europskim prostorima Osmanskog Carstva. U tim nastojanjima Vilajet Bosna našao se na udaru austrougarske, ruske, srpske i crnogorske propagandne i drugih aktivnosti. U Vilajet su upućivani različiti izaslanici s ciljem okupljanja nezadovoljnika iz redova kršćanskog stanovništva, prema službenim vlastima. Posebno je intenziviran utjecaj Austro-Ugarske, s kojom je Bosna imala najrazvijenije trgovinske odnose, ali i utjecaj Srbije. U nastojanju da suzbiju sve izraženije austrougarske utjecaje i zahtjeve za aneksijom Bosne, srbijanske su vlasti među pravoslavnim stanovništvom instalirale brojne tajne organizacije, da bi potom zauzele stav da ustanak mora doći izvana, tj. iz

¹⁵ HHStA W, P. A., XXXVIII, GK Sarajevo, K 186, Soretić - Beustu, Sarajevo, 23. listopada 1869.

¹⁶ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 38. - 45.

Srbije, za čiju su pripremu svakodevno dostavljale i naoružanje.¹⁷ Osmanske su vlasti o svemu tome bile dobro obaviještene, te su nastojale onemogućiti te aktivnosti.

Dr. Köstchet detaljno je opisao aktivnosti koje je valija Safvet-paša poduzeo prema jednom od žarišta srbijanske protuosmanske propagande, manastiru Žitomislići. Naime, valija je dobio pismo od velikog vezira u kome je objašnjena „tendencija slavenske propagande uopšte” i naznačeni njezini nositelji: mitropolit Mihailo u Beogradu, ruski generalni konzul u Dubrovniku i vicekonzul u Mostaru, te iguman manastira Žitomislići Serafim Perović. Zahtijevano je da se preispitaju aktivnosti igumana Perovića i drugih, odnosno uloga manastira Žitomislići i o tome obavijesti Porta. *Safvet-paša odlučio se na kućnu premetačinu i mogućnost hapšenja okrivljenih i insistirao je da ja budem taj koji će preuzeti neugodan zadatak – posebno pretražiti gnijezdo Žitomislić i dovesti Perovića u Mostar*, zaključuje dr. Köstchet.¹⁸

Nakon obavljenog posla, u kojem je sudjelovao i sâm valija, potvrđeno je da su „pronađeni važni spisi sa dokazima o pripremanju ustanka”, o čemu je telegrafski obaviješten veliki vezir u Istanbulu.

U okviru svojih nadležnosti valija Safvet-paša je od 22. kolovoza do 4. rujna 1870. godine obavio inspekcijski obilazak Zvorničkog i Banjalučkog sandžaka. Nakon obilaska, izjavio je: (...) *da je stanovništvo sve tri vjere lojalno vlasti što znači da je zadovoljno.*¹⁹

Porta je smijenila valiju Safvet-pašu početkom 1871. godine, što je u Bosanskom vilajetu primljeno ravnodušno. Neki smatraju da je do toga došlo zato što je veliki vezir *Ali-paša konačno uvidio da taj čovjek nije dorastao svom važnom položaju ...*²⁰

Akif Mehmed-paša

Akif Mehmed-paša po drugi je put (prvi put bio je valijom 1858. godine) postavljen za bosanskog valiju početkom 1871. godine. U Sarajevo je došao 27. travnja 1871. godine i na dužnosti valije ostao jedan dan manje od šest mjeseci.²¹ Njegovo smjenjivanje posljedicom je smrti velikog vezira Ali-paše, koji je tu dužnost obavljao punih 20 godina, nakon kojeg je došao

¹⁷ „Zastava” o Bosni i Hercegovini, Prva knjiga, br. 11, Sarajevo, 1953, str. 159, 246, 318.

¹⁸ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 47. - 50.

¹⁹ HHStA W, P. A., XXXVIII, GK Sarajevo, K 190, Soretić - Beustu, Sarajevo, 1. listopada 1870.

²⁰ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 52.

²¹ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, 2, isto, str. 146.

Mehmed-paša koji je odmah izvršio masovna smjenjivanja namjesnika među kojima i Akif Mehmed-paše.

Akif Mehmed-paša bio je bogati zemljoposjednik iz gornje Albanije, (...) *izuzetno pošten, u religioznim pitanjima prekomjerno strpljiv, tip orijentalnog „Grand sligneura” (velikog gospodina), ali bez častoljublja i bez inicijative. Kao što je zemlju zatekao takvu je želio i da je ostavi.*²²

O aktivnostima toga valije, zbog kratkog vremena namjesnikovanja, nema dovoljno podataka. Zna se da je u okviru svojih redovitih dužnosti obišao sandžake Travnik, Banja Luku i Bihać u razdoblju od 6. kolovoza do 16. rujna 1871. godine. Zapaženo je i njegovo mišljenje o sporu žitelja Brčkog u svezi s podizanjem crkvenoga zvona. Valija je, pozivajući se na ustaljenu praksu u Carstvu, ukazao generalnom austrougarskom konzulu Soretiću da u naseljima sa stanovništvom mješovitog konfesionalnog sastava treba voditi računa o tome i ne dopustiti da kršćansko stanovništvo podizanjem zvona podjaruje netrpeljivost. Na osnovi toga, Soretić je vicekonzulu Omčikusu (austrougarski vicekonzulat u Brčkom) prenio preporuku da kod lokalnog stanovništva treba raditi na stišavanju nezadovoljstva.²³

Mehmed Asim-paša

Novi namjesnik Mehmed Asim-paša, podrijetom iz Istanbula, postavljen je 10. rujna 1871. ali je u Sarajevo došao tek 21. listopada 1871. godine. Na dužnosti valije ostao je do 22. srpnja 1872. godine.²⁴

Za valiju Mehmed Asim-pašu iz izvora se doznaje da nije poznavao prilike u Vilajetu što mu je bio veliki hendikep. Međutim, on je bio obrazovan čovjek, dobro je govorio francuski, ali je za razliku od nekih svojih prethodnika, bio veoma pošten čovjek (...) *koji nikada nije svoju ruku uprljao primanjem bakšiša.*²⁵

Mehmed Asim-paša bio je karakteran čovjek, koji je nastojao ojačati ugled dužnosti što ju je obnašao. To potvrđuju dvije činjenice: prva, da je nastojao spriječiti i ublažiti vjerske netrpeljivosti između muslimana i

²² J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 53.

²³ Arhiv Bosne i Hercegovine (A BiH), Austrougarski vicekonzulat Brčko (AUVK B), Res. No. 13, Omčikus -Soretiću, Brčko, 3. lipnja 1871.

²⁴ S. S. H. Muvekkīt, *Povijest Bosne*, 2, isto, str. 1148, 1153. A. Aličić u naznačenom djelu (str. 86.) navodi da je Mehmed Asim-paša dužnost valije obavljao do polovine kolovoza 1872. godine. Međutim, S. S. H. Muvekkīt osim datuma njegova smjenjivanja 22. srpnja 1872. navodi i datum njegova odlaska iz Sarajeva za Istanbul, 23. srpnja 1872. godine.

²⁵ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 54.

kršćana, i druga, njegovo je principijelno držanje prema konzularnim predstavnicima europskih sila u Sarajevu.

Naime, u zimi 1871/72. pogoršali su se odnosi između pravoslavnih i muslimana u Sarajevu. Povod tome bilo je podizanje visokog crkvenog tornja što je nadvisio minaret Husref-begove i drugih džamija, zbog čega su muslimani negodovali. Na čelu nezadovoljnika bio je hodža Hadži Lojo (Salih Vilajetović), (...) *čovjek čiji je nemiran i pustolovan duh vlastima bio dobro poznat*. Da bi smirio situaciju i mogućnost da nezadovoljstva prerastu u veće konflikte, valija je Hadži Loju „internirao u kasarnu zaptija”, tj. postavio ga da obavlja dužnost vjerskog službenika u žandarmeriji. Osim toga, valija je poduzeo mjere da se crkva zaštiti, angažirajući u vrijeme Uskrsa osim zaptija i vojsku, što je dovelo do smirivanja situacije u gradu, tako da (...) *nije bila prolivena niti jedna kap krvi, niti razorene nekakve crkve*.²⁶

U drugom primjeru valija Mehmed Asim-paša pokazao je svu čvrstinu svog karaktera. Naime, ustaljenu praksu da pri dolasku novih konzula valija iste posjećuje odjeven u odoru, uz odgovarajuću pratnju, valija nije primijenio pri dolasku njemačkog konzula Ota Blaua. Umjesto osobnoga posjeta, valija je uputio konzulu čestitke po tajniku Vilajeta, što je konzul odbio, tako da je sve to dobilo razmjere nekovrsnoga diplomatskog skandala. Ipak, Uzvišena Porta stala je na stranu valije. Spor je okončan nakon tri tjedna, a „novi” način diplomatskog komuniciranja, postao je pravilom.²⁷

Mehmed Rašid-paša

Valija Mehmed Rašid-paša došao je u Sarajevo 23. kolovoza 1872. godine. Na prilazu gradu dobrodošlicu su mu poželjeli zapovjednik bosanske vojske Ahmed Hamdi-paša, s odgovornim činovnicima vilajetske uprave.

Namjesnikovanje Mehmeda Rašid-paše trajalo je oko dva mjeseca. Zbog tog razloga, između ostalog, nisu poznate neke pojedinosti. Zna se da je zbog bolesti tražio smjenu od Uzvišene Porte, da je njegov zahtjev prihvaćen, te se 31. listopada 1872. godine uputio iz Sarajeva za Istanbul.²⁸ Iz vremena njegova namjesnikovanja, Muvekkit je zabilježio jednu rijetku prirodnu zanimljivost koja se dogodila u Bosni. On o tome piše: *Tih dana je klima bila vrlo blaga, dani su bili lijepi kao da su ljetni, pa su stabla voća, pošto su dala prvi plod, po drugi puta cvjetala. Tako je u bašči Mula Torbe Saliha, stanara čoban mahale, u Sarajevu, iza tog drugog cvjetanja jabukovo*

²⁶ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 55. - 57.

²⁷ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 57. - 58.

²⁸ A. Aličić, u citiranom djelu (str. 86.) navodi da je valija Mehmed Rašid-paša stigao u Sarajevo 23. kolovoza 1872. i da je na toj dužnosti ostao „nepuna dva mjeseca“.

*stablo dalo plod, koji je ponovo dospio 19. ša'bana 1289. godine (15. listopada 1872). Te prispjele jabuke se nisu ni po čemu razlikovale od prvog roda, čak im je ukus bio dobar.*²⁹

Mustafa Asim-paša

Prihvatajući zamolbu oboljeloga Rašid-paše za razrješenjem s dužnosti bosanskog valije, Uzvišena Porta na tu je dužnost imenovala Mustafu Asim-pašu, 10. listopada 1872. godine, koji je u Sarajevo stigao gotovo mjesec dana kasnije, tj. 7. studenoga 1872. godine. Imao je čin ferika. U nadležnost je dobio i zapovjedništvo nad bosanskom vojskom. Prvaci Vilajeta izrazili su mu dobrodošlicu, susrećući ga na Ilidži.³⁰

Prema zapisima dr. Köstcheta, koji se od početka srpnja 1872. godine nalazio u Istanbulu, Mustafa Asim-paša imenovan je bosanskim valijom već tada, tj. prije Mehmeda Rašid-paše, ali je ta odluka promijenjena. Posljedica je to, prema Köstchetovu mišljenju, općeg stanja u Carstvu u kojem su (...) *svi viši funkcioneri letjeli unaokolo kao elastične lopte, nijedan nije smio računati da će ostati duže od mjesec dana na svom položaju, a nekima nije bilo dato da budu i toliko.* Dr. Köstchet ovu konstantaciju o „velikoj zbrci“ aplicira baš na primjeru Mustafe Asim-paše koji je (...) *U maju mjesecu pozvan iz Skutaria u Istanbul i postavljen za ministra policije, sredinom juna imenovan za valiju Bosne, osam dana nakon toga za velikog majstora artiljerije, da bi 20. jula otišao u Dramu za guvernera, u jedan mali značajni okrug u Makedoniji.*³¹

Mustafa Asim-paša podrijetlom je iz Kandije (Krete), završio je vojne škole u Istanbulu da bi potom bio konstantno promican. Jedno je vrijeme u činu pukovnika obavljao dužnost vojnog atašea u Francuskoj. Potom je bio na visokim dužnostima u policiji, a posebno u vojsci. Kraće je vrijeme kao brigadni general bio u osmanskoj vojsci u Mostaru i Sarajevu, a aktivno je sudjelovao u smirivanju sukoba Carstva s Crnom Gorom. Dobro je poznao grčki i francuski jezik, bio je komunikativan u ophođenju s ljudima. Imao je nešto preko 40 godina. Dobro je primljen od diplomatskog zbora u Sarajevu. Prema Bosni je (...) *imao najbolje namjere: prije svega želio je da uspostavi opet mir na vjerskom području, zatim da podigne industrijske objekte ...*³²

²⁹ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, 2, isto, str. 1155.

³⁰ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, 2, isto, str. 156. - 157. S valijom se, poslije četveromjesečnog boraka u Istanbulu, vratio i dr. Köstchet, koga je valija odmah nakon imenovanja postavio za svog bliskog suradnika (direktora za političke poslove).

³¹ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 60. - 62.

³² J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 63. - 64.

Mustafa Asim-paša bio je „čovjek na evropski izobražen, diplomat proniciv i oštar“.³³

U to su vrijeme konfesionalne tenzije u Vilajetu konstantno prisutne, a uzrokovane su, između ostalog, nastojanjem susjednih zemalja da unesu nestabilnost u tu pokrajinu Osmanskog Carstva. Propaganda je dolazila iz susjedne Srbije i Crne Gore, kao i iz Rusije u odnosu na pravoslavno stanovništvo, a iz Austro-Ugarske u odnosu na pripadnike katoličke vjere. Valija je djelovao na planu izgradnje vjerske tolerancije među svim konfesijama: rješavao je spor između katolika i pravoslavnih kod pokušaja gradnje katoličke crkve u Sarajevu (s desne strane Miljacke), sudjelovao je pri utvrđivanju vinovnika protuosmanske propagande u Bosni (arhimandrita Save Kosanovića, konzularnog agenta u Banjaluci Dragačevića i dr.), rješavao granične sporove s Crnom Gorom (oko Lipova i dr.) i Srbijom (granica rijekom Drinom od Zvornika do Rače) itd. Mnoge od tih sporova valija je nastojao riješiti na licu mjesta. Zato je boravio kraće ili duže vrijeme u Novom Pazaru, Zvorniku, Mostaru, Banja Luci i dr., pri čemu ga je u Sarajevu zamjenjivao defterdar Hakki-efendija, a za vojne poslove zamjenikom mu je bio Abdullah-paša (kasnije Tahir-paša). U vrijeme vladavine toga valije, završena je izgradnja željezničke pruge Dobrljin - Banja Luka, 17. siječnja 1873. godine. Opozvan je, nakon nešto više od godine dana namjesnikovanja, vjerojatno zbog rasplamsavanja nemira u Banjalučkom sandžaku u koje se, zbog svojih interesa, uplela austrougarska diplomacija, predvođena grofom Gyulom Andrásyjem.³⁴

Mehmed Akif-paša

Mehmed Akif-paša na dužnost je bosanskoga valije imenovan po treći put 27. studenoga 1873. godine. Prvi put bio je valijom 1858. godine, a drugi put, kraće vrijeme 1871. godine.³⁵

³³ Fra Grga Martić, *Zapamćenja (1829-1878)*. Prema kazivanju autorovu zabilježio Janko Koharić, Zagreb, 1906, str. 83.

³⁴ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, isto, str, 157. – 159. J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 65. – 72. O karakternim osobinama valije Mustafa Asim-paše dr. Köstchet je, u citiranom djelu (str. 73. – 74.), između ostalog zapisao: *Kada su nakon nemira u Banjaluci duhovni začetnici nemira sjedili u Sarajevu iza brave, ovdášnji trgovac Salamon efendi Salom ponudio je valiji sumu od 1.500 dukata za puštanje na slobodu uhapšenika. Mustafa Asim-paša je ovoga tako grubo odbio, da se požurio da što prije pobjegne kroz vrata. Nekoliko dana poslije, morao je valija, koji je u međuvremenu bio opozvan, da posudi 1.000 dukata (...) da bi sa svojom obitelji mogao da krene na skupi put za Istanbul.*

³⁵ A. Aličić, u naznačenoj studiji (str. 86.), navodi da je Mustafa Asim-paša na dužnosti bosanskog valije ostao do 4. ožujka 1874. godine, kada je valijom imenovan Lafčali Derviš-paša.

Iako dotada nije bila praksa da se bivši i aktualni valija susretnu prilikom smjenjivanja, u tom se slučaju, dogodio presedan. Mustafa Asim-paša dočekao je svoga nasljednika Mehmed Akif-pašu da bi s njim vodio povjerljiv razgovor o političkoj situaciji. S obzirom na ozbiljnost situacije u Vilajetu, vjerojatno je to bila dobra namjera bivšega valije da svog nasljednika upozori na brojne izvore nesporazuma i na svoja stajališta u svezi s problemima u Vilajetu. Izvještaj, što su ga potpisala obojica valija, a koji je upućen i velikom veziru u Istanbul, sadržavao je ocjene da je osmanski ugled u Vilajetu posljednjih godina opao, da su vjerske i agrarne suprotnosti podijelile stanovništvo, tako da Hercegovci „čeznu” za Crnom Gorom, bosanski pravoslavci za Srbijom, a „miroljubivi katolici preko Save”. U izvještaju je konstatirano da austrougarska vlada vjerojatno potiče panslavensku agitaciju kako bi u očima javnosti imala što više argumenata da silom zaposjedne Bosanski vilajet. Navedeno je i da *jedino putem opsežnih liberalističkih mjera u svim porama vlasti može da dođe do smirivanja stanovništva, i samo tako možemo da ne izgubimo ovu lijepu provinciju na račun susjedne monarhije.*³⁶

Mehmed Akif-paša ostao je na dužnosti valije oko pola godine, tj. do 6. ožujka 1874. godine. U tom relativno kratkom vremenskom razdoblju, nisu se dogodile značajnije promjene. Istina, suprotnosti su se među stanovništvom na socijalnoj i konfesionalnoj osnovi, nastavljale. „Naročito je zvonjava zvona bila ta koja je davala povoda za tužbe i demonstracije.” Međutim, dogodio se i jedan za Bosnu važan i pozitivan događaj. Naime, nakon što su okončani poslovi na izradi projektne dokumentacije za izgradnju pruge Brod - Sarajevo, počeli su i prvi radovi i to 10. - 19. siječnja 1874. godine, u blizini sela Potočani u Maglajskom kadiluku. Nešto kasnije, u posljednjim tjednima upravljanja toga valije, u Sarajevo je stiglo „tridesetak francuskih i talijanskih inženjera da bi proučavali željezničku prugu kroz Bosnu i Sandžak Novi Pazar”.³⁷ Kako se zna, ti planovi nisu realizirani za vrijeme osmanske uprave u Bosni i Hercegovini.

Lafčali Derviš Ibrahim-paša

Prije postavljanja na dužnost bosanskoga valije, Lafčali Derviš Ibrahim-paša duže je vrijeme obavljao vojne dužnosti na području istočne

³⁶ J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 75. - 77. Dr. Köstchet u citiranom je djelu (str. 75.) zabilježio i reakciju obojice valija na zadnju rečenicu *Izvještaja*. Dok je Mustafa Asim-paši kao dobronamjernom administratoru bilo teško tako nešto i zapisati pa je tražio da se ona izbriše, dotle je novi valija, podrijetlom Albanac, Mehmed Akif-paša rekao: *Ako je uistinu Allahova želja, onda mi se gubitak ove provincije ne čini kao prevelika nesreća za osmansku državu.*

³⁷ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, isto, str. 1163. J. Köstchet, *Osman Pascha*, isto, str. 76. - 77.

Hercegovine. Za razliku od mnogih drugih novopostavljenih valija, valija Ibrahim-paša bio je poznat ljudima iz vilajetske uprave i šire, a on je relativno dobro poznao stanje u Vilajetu. „Bio je poznat kao čovjek slabih sposobnosti a velike gramzivosti,”³⁸ koji „za mitom dušu dade”.³⁹

Valija Ibrahim-paša postavljen je istovremeno i na dužnosti vojnog zapovjednika Vilajeta Bosna. Došao je parobrodom do Rače gdje su ga susreli brigadni general Salih-paša, mutesarif zbornički Mustafa-efendi i vladika Dionisije, prateći ga preko Brčkog za Brod. U Sarajevo je stigao 6. travnja 1874. godine. Dužnost je obnašao do 8. rujna 1875. godine.⁴⁰

U vrijeme namjesnikovanja Ibrahim-paše dogodilo se više krupnih promjena u Carstvu i na području Vilajeta Bosna. Prije svega, donesena su dva propisa što su svaki na svoj način, izazvali negodovanje zavisnih slojeva stanovništva i usložili krizu Carstva, a to su: odluka o naplati jedne i pol desetine, umjesto ranije desetine (30. ožujka 1874.) te odluka o državnoj kontroli (monopolu) u uzgajanju i prodaji duhana (2. lipnja 1874). Osim toga, što je od posebnog značaja, započeo je ustanak u Hercegovini (13. lipnja 1875.), a nešto kasnije i u Bosanskoj krajini. Zbog svega toga, valija Ibrahim-paša najviše je bio posvećen vojnim pitanjima: kako onima na bojišnici, tako i u pozadini. Uostalom, i njegov opoziv je uslijedio dok se nalazio na vojnim zadacima u Mostaru, odakle se *nije ni vratio u sjedište vilajeta, nego je 7. ša'bana 1292. godine (8. IX 1875) iz Mostara, preko pristaništa Klek, ravno otišao u Istanbul.*⁴¹

Ahmed Hamdi-paša

U uvjetima sve većeg širenja ustanka, kada su se događaji ubrzano smjenjivali jedan za drugim, Uzvišena je Porta i u takvim prilikama mijenjala valije. Nije poznato koji su stvarni razlozi takvim postupcima: jesu li u pitanju interesi kadrovske prirode ili je na to utjecalo nezadovoljstvo Porte razvojem događaja u Vilajetu. U svakom slučaju, česte smjene valija u jeku ustanka za koji sve veći interes pokazuju okolne zemlje, koje se otvoreno miješaju pomažući ustanike, kao i europske sile onoga doba, nisu mogle imati za Osmanlije pozitivne učinke. Posebice, ako se ima u vidu da su svi valije bili stranci, koji ranije nisu poznavali prilike u Bosni, a dolaskom na

³⁸ Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije*, Sarajevo, 1937, str. 251.

³⁹ J. Baltić, *Godišnjak*, isto, str. 271.

⁴⁰ J. Baltić, *Godišnjak*, isto, str. 271. AUVK B, Res. No 5, Omčikus - Theodoroviću, Brčko, 2. travnja 1874. A. Aličić u navedenom djelu (str. 86.) konstatira da je Lafčali Ibrahim-paša imenovan bosanskim valijom 4. ožujka 1874. godine i da je na toj dužnosti ostao do početka rujna 1875. godine.

⁴¹ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, 2, isto, str. 1183.

valijski stolac, nisu se mogli niti upoznati s prilikama, prije nego što su bili smijenjeni.

Novi bosanski valija Ahmed Hamdi-paša stigao je u Sarajevo 4. rujna 1875. godine. Obavljao je i dužnost zapovjednika vojnih snaga Vilajeta. Prije te dužnosti bio je zapovjednikom vojnih snaga u Hercegovini. Nakon imenovanja, s obzirom na razvoj ratnih zbivanja, zadržao se na prostoru Hercegovine, a u Sarajevu (u Vilajetskoj upravi) zamjenjivao ga je kajmakam Husein-paša. Prema nekim saznanjima⁴² za vrijeme svog kratkog namjesnikovanja, i nije dolazio u Sarajevo, osim kada je nakon smjenjivanja sredinom listopada 1875. godine, nakon dva dana odmora u Sarajevu krenuo za Istanbul „novopazarskom džadom”.⁴³

Reuf-paša Čerkez Abdi-paša

Reuf-paša, sin Abdi-paše, smijenjen je s položaja namjesnika Soluna i sredinom listopada 1875. postavljen za valiju Bosne. U Sarajevo je preko Novog Pazara stigao 30. listopada 1875. godine.

Zbog eskalacije vojnih zbivanja i nastojanja Porte da uguši ustanak, poslije samo nekoliko dana, upućen je u Hercegovinu. Za upravna pitanja odredio je da ga zamjenjuje Ibrahim-beg, mutesarif Sarajeva, a za vojna pitanja vojni zapovjednik Sarajeva, Husein-Hamdi-paša. Međutim, nakon manje od dva mjeseca smijenjen je s te dužnosti i postavljen za valiju novoosnovanog Vilajeta Hercegovina. Tada su, od početka 1876. godine, razdvojena zapovjedništva bosanske i hercegovačke vojske. Hercegovački valija Reuf-paša nije dobio u nadležnost i zapovjedništvo nad vojskom. Na dužnosti hercegovačkog valije ostao je samo 27 dana, do 14. siječnja 1876. kada ga je zamijenio Ali-paša. Međutim, zapovjedništva nad vojskom obaju vilajeta (Bosanskog i Hercegovačkog) dobio je Ahmed Muhtar-paša, dok je zapovjednikom vojnih snaga u Bosanskom vilajetu, imenovan ferik Husein Hamdi-paša.⁴⁴

Jenišehirli Ibrahim-paša

Jenišehirli Ibrahim-paša postavljen je na dužnost bosanskoga valije 6. siječnja 1876. godine. Prije toga kraće je vrijeme obnašao dužnost valijina zamjenika i mutesarifa Sarajevskog sandžaka, s titulom bega. Nakon

⁴² A. Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta*, isto, str. 87.

⁴³ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, 2, isto, str. 1200.

⁴⁴ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, 2, isto, str. 1208, 1218. Husein Hamdi-paša na toj je dužnosti ostao do travnja 1876. godine kada ga je zamijenio ferik Veli-paša koji je u Sarajevo došao 13. travnja 1876. godine.

inauguracije, dodijeljena mu je čast vezira; odluka o dodjeli vezirske časti, stigla je u Sarajevo 1. veljače 1876. godine.

U to su se vrijeme vodile žestoke borbe na području istočne Hercegovine i Bosanske krajine, između ustanika i osmanskih vojnih snaga. Osmanske vlasti sve to su budno motrile i nastojale podržati i ojačati svoje vojne postrojbe. Mobilizirane su nove pričuve i organizirana je logistička podrška. To je posebno bilo potrebno tijekom oštre zime u prvim mjesecima 1876. godine. Vlasti su koristile svaku prigodu da pohvale vojne pobjede svoje vojske. Tako je veliki vezir zbog pobjede koju je nad ustanicima odnijela osmanska vojska pod zapovjedništvom Ahmed Muhtar-paše u borbama na Dugoj i Nikšiću, uputio zapovjedniku i svim borcima pohvale i zahvalnost. Razumljivo, sve je to imalo mobilizirajuću poruku za osmanske podanike (stanovništvo i vojsku) Bosanskog i Hercegovačkog vilajeta.⁴⁵

U vrijeme namjesnikovanja Ibrahim-paše (od 1. veljače 1876. do 23. lipnja 1876.) došlo je do važnih promjena u vrhu Carstva. Sultan Abdulaziz 31. svibnja 1876. godine svrgnut je s vlasti, a na osmansko prijestolje postavljen je sultan Murat Peti, sin bivšeg sultana Abdulmedžida. Ferman o postavljenju novog sultana pročitan je u Sarajevu 23. lipnja 1876. godine u nazočnosti valije Ibrahim-paše i drugih visokih vojnih i civilnih dužnosnika. Do kadrovskih promjena došlo je i u Hercegovačkom vilajetu. Valija Ali-paša smijenjen je 13. svibnja 1876. godine, a za novog valiju postavljen je Salim-efendija.⁴⁶

Manastirli Mehmed Nazif-paša

Novi bosanski valija Mehmed Nazif-paša, postavljen umjesto smijenjenog Ibrahim-paše 23. lipnja 1876. godine, rodom iz Bitolja, došao je u Sarajevo 7. srpnja 1876. godine. Ubrzo nakon toga, (oko 22. srpnja 1876.) zapovjedništvo nad Bosanskim vilajetom (bosanski i hercegovački sandžak) predano je ranijem bosanskom valiji Lafčali Derviš-paši. To je vrijeme žestokih borbi između ustanika, srbijanskih i crnogorskih snaga s jedne strane, i osmanske vojske s prostora bosanskog i hercegovačkog sandžaka, s druge strane. Borbe su vođene na području istočne Hercegovine gdje su ustanici kraće vrijeme zauzeli Gacko, Nevesinje i još neka druga mjesta, kao i na području Novopazarskog sandžaka gdje su se borbe vodile za cestu što spaja Sarajevo s Mitrovićem i koju su osmanske snage trajno stavile pod svoju kontrolu, tijekom srpnja 1876. godine. Time je osigurana učinkovitija opskrba osmanskih snaga ratnim materijalom. Borbe nešto manjeg

⁴⁵ V. Skarić, u citiranom djelu (str. 253.) navodi da je crnogorska vojska pobijedila osmansku vojsku na Vučjem dolu 16. lipnja 1876. godine.

⁴⁶ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, 2, isto, str. 1208. - 1236. A. Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta*, isto, str. 87. V. Skarić, *Sarajevo i njegova okolina*, isto, str. 252.

intenziteta vođene su i na prostoru Bosanske krajine. Nakon poraza srbijanske vojske na prostoru Nove Varoši, Sjenice i Novog Pazara, težište sukoba prenosi se na granicu rijekom Drinom tj. na područje Zvorničkog sandžaka. Na tome prostoru nalazio se i osmanskim snagama zapovijedao Veli-paša, zapovjednik osmanske vojske u Bosanskom vilajetu. Međutim, u jesen 1876. godine, osmanska je vojska u ofenzivi zauzela Aleksinac, Zaječar, Knjaževac, Negotin i druga mjesta, što je utjecalo na slabljenje ratnih djelovanja na granicama i unutar Bosnaskog i Hercegovačkog sandžaka.⁴⁷

Na početku 1877. godine izvršene su nove administrativne promjene što su ostavile traga na kasnijim zbivanjima. Naime, 2. veljače 1877. Bosanskom vilajetu pripojen je Hercegovački vilajet, tako da je prostor Hercegovačkog vilajeta postao Hercegovački sandžak (mutesarifluk). Za mutesarifa je postavljen bivši bosanski valija Šerif Osman-paša.⁴⁸

Na smanjenje intenziteta sukoba ustanika i osmanske vojske na prostoru Bosnaskog vilajeta utjecalo je i primirje sklopljeno između Osmanskog Carstva i Kneževine Srbije početkom ožujka 1877. godine. Crna Gora je i dalje ostala u ratu.⁴⁹

Uskudarli Ahmed Mazhar-paša

Umjesto smijenjenoga Mehmed Nazif-paše, za valiju Bosanskog vilajeta postavljen je 25. travnja 1877. Uskudarli Ahmed Mazhar-paša, dotadašnji valija Sofije. U Sarajevo je stigao 18. svibnja 1878. godine. U nazočnosti predstavnika vlasti, u Konaku je 21. svibnja 1877. pročitan carski ferman o njegovu postavljenju. Naređeno je da se uz obvezno spominjanje sultanova imena na hudbama dodaje i naziv *gazija*. Ubrzo je umjesto Ahmed Muhtar-paše, zapovjednikom vojnih snaga Bosne postao Sulejman-paša.⁵⁰ Međutim, zbog ofenzivnih borbenih akcija koje je osmanska vojska na čelu sa Sulejman-pašom započela preko Hercegovine prema Nikšiću i dalje prema Podgorici, Sulejman-paša pozvao je Ahmed Muhtar-pašu da dođe u Mostar gdje je ostao sve do 22. lipnja 1877. godine, kada se vratio u Sarajevo. Dok

⁴⁷ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, isto, str. 1256. – 1265. A. Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta*, isto, str. 87.

⁴⁸ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, isto, str. 1267, 1270, 1276. Ahmed Muhtar-paša, dotadašnji zapovjednik vojnih snaga Hercegovine, postavljen je za zapovjednika vojnih snaga u Bosanskom vilajetu.

⁴⁹ O posljedicama zaključenog mirovnog ugovora u telegrafskoj poruci „Njegovoj ekscelenciji serasketu”, zapovjednik osmanske vojske u Hercegovini Ahmed Muhtar-paša iz kasabe Trebinja, pisao je: (...) *pristati na potpisivanje nepravednog mirovnog ugovora znači očekivati još veće zlo. (...) Uz to, neminovno gubimo Bosnu, a uz nju i Hercegovinu.* S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, isto, str. 1268.

⁵⁰ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, isto, str. 1275. - 1276.

se nalazio na predahu u Spužu, Sulejman-paša imenovan je zapovjednikom područja planine Balkan u Bugarskoj gdje je žurno upućen radi zaustavljanja ruske vojske koja je prešavši Dunav, ubrzano napredovala na jug. Nakon dugotrajne opsade, crnogorska je vojska tijekom kolovoza 1877. godine, zauzela Nikšić iz koga se povuklo muslimansko stanovništvo na prostor Hercegovine.⁵¹

U vrijeme namjesnikovanja Ahmed Mazhar-paše dogodile su se krupne promjene u odnosima europskih sila prema Osmanskom Carstvu. Neposredan povod za to bila je potreba da se izvrši revizija odredaba mira između Rusije i Osmanskog Carstva sklopljenoga u San Stefanu 3. ožujka 1878. godine. Zbog tih se razloga pripremao Berlinski kongres.

Na odluke o Bosni - bez Bosne, reagiralo je bosansko stanovništvo, uglavnom muslimansko, uz sudjelovanje jednoga dijela pravoslavnih, ali i pripadnika drugih konfesija. Formiran je Narodni odbor 5. lipnja 1878. godine kao nacionalno mješovito tijelo sa zadatkom da organizira otpor. Odbor je imenovao Narodnu skupštinu. Nezadovoljstvo je usmjereno prema osmanskim vlastima. Tražila se autonomija Bosne i Hercegovine. Nezadovoljstvo je kulminiralo kada se saznalo za odluku Berlinskog kongresa o austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine. Upućen je zahtjev za smjenu vojnog zapovjednika Veli-paše. Pred okupljenom masom naroda oko Konaka, valija Ahmed Mazhar-paša prihvatio je zahtjev da smjeni Veli-pašu, ali time nezadovoljstvo naroda nije prestalo. Nemiri su iz Sarajeva preneseni i u druge krajeve Bosne i Hercegovine. Za novog zapovjednika vojske, Porta je imenovala Hafiz-pašu. Bilo je to posljednje Portino imenovanje u Bosni. Pritiješnjen nezadovoljstvom naroda, Mazhar-paša je, sa svojim pomoćnikom Konstan-pašom 28. srpnja 1878. godine, podnio ostavku. Na taj je način uklonjena i posljednja prepreka za organizaciju otpora austrougarskoj okupaciji.⁵²

Zaključak

Posljednjih deset godina osmanske uprave u Bosanskom vilajetu predstavlja važno vremensko razdoblje u kojem su se dogodili krupni događaji, kako unutar Vilajeta i Osmanskog Carstva, tako i na međunarodnoj razini. Od početnog relativno mirnog razdoblja namjesnikovanja prvog u nizu bosanskih valija - Šerifa Osman-paše, slijedilo je razdoblje nestabilna razvoja Vilajeta, uzrokovanog unutarnjim i vanjskim utjecajima. Na unutarnjem planu eskaliralo je nezadovoljstvo kršćanskog stanovništva

⁵¹ S. S. H. Muvekkit, *Povijest Bosne*, 2, isto, str. 1295. - 1296.

⁵² I. Tepić, *Bosna i Hercegovina do austrougarske okupacije*, isto, str. 209. - 212.

poticanoga na oružani ustanak od strane susjednih kršćanskih kneževina Srbije i Crne Gore, a na vanjsko-političkoj sceni prisutno je nastojanje velikih sila da prije svega diplomacijom, ali i ratom, ostvare svoje teritorijalne interese u razdiobi europskih prostora oslabljenog Osmanskog Carstva.

U tom dinamičnom slijedu zbivanja, Uzvišena Porta nastoji, između ostalog, čestim promjenama namjesnika, stabilizirati stanje u toj provinciji. Imenovala je najčešće, u bosanske prilike slabo upućene valije koji nisu znali niti mogli realno shvatiti, a kamoli promijeniti stanje. Ipak, iako su uloga i ovlasti valija bile značajne, oni nisu mogli zaustaviti opadajuće stanje Carstva, prisutno u svim sferama djelovanja i u svim njegovim dijelovima. Jedan istrošeni oblik društvenih odnosa postupno se urušavao, tako da je, prije njegova definitivnog sloma, Bosna i Hercegovina postala plijenom susjedne Austro-Ugarske Monarhije.

Summary

This work presents changes in the top of central administration (*vilajet administration*) of Bosnian vilajet in the last decade of Ottoman ruling. They mostly reflect the situation in Central Ottoman administration – *Uzvišena Porta*, to which the events in the empire and further had reflection; but they also reflect specifics of Bosnian and Herzegovinian strategic, confessional and other circumstances. In ten years they were thirteen people in the position of Bosnian administration and three *valija* in Herzegovina *vilajet* in time of its short existence in this period. The last *valija*, Ahmed Mazhar – pasha had to resign because of the pressure from people who were unhappy because of the decision of Berlin Congress for Bosnia and Herzegovina to be occupied and administrated by Austro-Hungary. That was the end of over four century's long Ottoman presence in Bosnia and Herzegovina.

ISSN 1846-3819

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe

broj 1 i 2 (God. I)

Osijek, 2006./2007.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe
br. 1 i 2, Osijek 2006./2007.

Nakladnik:

Odsjek za povijest – Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ana Pintarić, dekanica

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku

Prof. dr. sc. Slobodan Čače, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. fra Marko Karamatić, Franjevačka teologija, Sarajevo

Prof. dr. sc. Marjan Dimitrijević, Institut za nacionalna historija, Skopje

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku

Doc. dr. sc. Miroslav Akmadža, Filozofski fakultet u Osijeku

Izv. prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli

Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar, Pécs

Glavni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Marica Grigić

Računalna obrada i prijelom:

Ivan Nećak

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka